

EWA REFEROWSKA-CHODAK

Turystyka i rekreacja w lasach na obszarach Natura 2000 – aspekty prawne, finansowe i ideowe

Tourism and recreation in forests within the Natura 2000 areas
– legal, financial and ideological aspects

ABSTRACT

Referowska-Chodak E. 2010. Turystyka i rekreacja w lasach na obszarach Natura 2000 – aspekty prawne, finansowe i ideowe. Sylwan 154 (2): 117-123.

Tourism and recreation within Natura 2000 areas are supposed to be an important branch of social activity and source of income for local inhabitants, organisations and self-governments. Because of natural value of forests within Natura 2000 areas, they should be made accessible with care, also especially because they are protected by national protection forms. Both EU and Polish law regulates principles of Natura 2000 areas accessibility. Model of safe tourism (ecotourism) should be promoted to reduce conflicts that arise at the edge of nature protection and utilisation. EU funds will be very helpful to realise that as on one hand they enable to prepare sufficient infrastructure and on the other – they help with promotion of the region.

KEY WORDS

Natura 2000, forests, ecotourism, recreation, law, financing

ADDRESSES

Ewa Referowska-Chodak – e-mail: echodak@wl.sggw.pl

Katedra Ochrony Lasu i Ekologii; SGGW; ul. Nowoursynowska 159; 02-776 Warszawa

Wstęp

Turystyczna atrakcyjność obszarów jest silnie związana ze stopniem zachowania obiektów czy zjawisk przyrodniczych, niezależnie czy są one typowe dla danego regionu, czy też unikatowe [Tworek, Cierlik 2003]. Dlatego obszary chronionej przyrody cieszą się zwykle dużą popularnością i są odwiedzane przez różnorodne grupy turystów i rekreantów [np. Referowska-Chodak 2006; Symonides 2008]. Świadectwem dobrego stanu zachowania środowiska przyrodniczego może być obecność obszaru Natura 2000, a zatem obiektu o randze międzynarodowej. Jest to czynnik, który dodatkowo przekłada się na jego wartość dla rozwoju turystyki i wypoczynku, uważanych za niezwykle ważny dział gospodarki na obszarach „naturowych” [Tworek, Cierlik 2003; Sieć... 2004].

W skład polskiej sieci Natura 2000 wchodzi zarówno obiekty należące do krajowej sieci obszarów chronionych (np. znane parki narodowe czy krajobrazowe), jak też obszary dotąd niechronione, pozostające często „na uboczu”. Różna jest zatem ich „startowa” wartość turystyczna, co nie musi oznaczać, że pozostanie ona taka sama, wzięwszy pod uwagę dostępność unijnych środków finansowych na promocję i rozwój turystyki w obiektach Natura 2000.

Spośród różnych typów ekosystemów w Polsce, chętnie i przez cały rok odwiedzane są lasy. Są one zresztą uważane za najbogatszą i stosunkowo najlepiej zachowaną krajową formację roślinną [Denisiuk 1993], na co również ma wpływ racjonalna gospodarka prowadzona przez leśników. Dlatego lasy stanowią ważny trzon polskiej sieci Natura 2000 zarówno w postaci leśnych

siedlisk przyrodniczych, jak i siedlisk leśnych gatunków roślin i zwierząt. Możliwość koegzystencji ochrony tych obiektów z ich jednoczesnym użytkowaniem turystycznym jest zagadnieniem, które, w większym lub mniejszym stopniu, będzie dotyczyło dużej części wyznaczonych bądź projektowanych komponentów sieci. W artykule przedstawiono prawne, finansowe i ideowe aspekty rozwoju turystyki na leśnych obszarach Natura 2000. Na tę powierzchnię składają się lasy w parkach narodowych (184 tys. ha), lasy zarządzane przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (35% ich powierzchni, czyli około 2,6 mln ha) oraz lasy innych form własności. Szczegółowymi danymi powinien dysponować Departament Obszarów Natura 2000 w Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, jednak takich informacji nie udzielił na potrzeby niniejszego artykułu.

Prawne ograniczenia rozwoju turystyki i rekreacji

W dokumentach źródłowych, którymi są unijne Dyrektywy „Ptasia” i „Siedliskowa”, nie ma bezpośrednich regulacji związanych z turystyką na obszarach Natura 2000 [Liro, Dyduch-Falniowska 1999]. Są natomiast pośrednie odniesienia, według których podejmowane działania ochronne powinny uwzględniać także potrzeby kulturowe, ekonomiczne i rekreacyjne społeczeństwa, na zasadach ekorozwoju (art. 2 Dyrektywy Ptasiej i art. 2.3 Dyrektywy Siedliskowej). Aby jednak działalność człowieka nie przekroczyła bezpiecznych dla przyrody granic, wprowadzono jednocześnie ograniczenia. Należy unikać zaburzeń w środowisku, negatywnie wpływających na ptaki (art. 4.4 Dyrektywy Ptasiej) oraz na siedliska przyrodnicze, siedliska gatunków i same gatunki, dla których dany obszar ustanowiono (art. 6.2, 12.1, 13.1 Dyrektywy Siedliskowej) [Liro, Dyduch-Falniowska 1999]. Czyli wszelkie działania – również z zakresu turystyki i rekreacji – które mogłyby negatywnie wpłynąć na pożądaną stan przedmiotu ochrony, powinny być skutecznie eliminowane [Sustainable... 2001; Tworek, Cierlik 2003; Symonides 2008]. Według Komisji Europejskiej, dobrymi standardami dla rozwoju turystyki na obszarach Natura 2000 są te opracowane na potrzeby Federacji EUROPARC oraz sieci PAN Parks [Sustainable... 2001].

W polskim prawodawstwie, regulującym ogólne zasady funkcjonowania obszarów Natura 2000, zawarte są podobne sformułowania, mówiące o konieczności zaniechania znacząco negatywnego oddziaływania na siedliska przyrodnicze, siedliska gatunków i same gatunki, dla których obszar ustanowiono, a dodatkowo na tzw. integralność obszaru i jego powiązania z innymi komponentami sieci – art. 33 Ustawy o ochronie przyrody [2004]. Możliwe odstępstwa od tej zasady reguluje z kolei artykuł 34. Jak natomiast wyglądają zapisy odnoszące się do konstrukcji dokumentów, które mają już szczegółowo regulować funkcjonowanie konkretnych obszarów?

W przypadku planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 wymagane jest określenie istniejących i potencjalnych zagrożeń dla gatunków i siedlisk przyrodniczych, dla których dany obszar został ustanowiony [Ustawa... 2004 – art. 28.10.2]. Zatem choć nie jest to określone wprost, należy w te rozważania włączyć także oddziaływanie ruchu turystycznego i rekreacyjnego. W większym stopniu do tego problemu odnosi się plan ochrony obszaru Natura 2000. Powinny w nim zostać określone warunki utrzymania/odtworzenia przedmiotu ochrony, integralności obszaru i spójności sieci Natura 2000, odnoszące się m.in. do lokalizacji infrastruktury turystycznej i edukacyjnej (art. 29.8.3.b). W razie potrzeby kwestie użytkowania turystycznego i edukacyjnego, lokalizacji związanej z nimi infrastruktury, mogą być przedmiotem wskazań i działań ochronnych (art. 29.9.6.c). Należy mieć zatem zawsze na uwadze konieczność stosowania rozwiązań niekolidujących z potrzebami ochrony tych obszarów [Sustainable... 2001; Tworek, Cierlik 2003; Sieć... 2004]. Plany ochrony i plany zadań ochronnych powinny zawierać

na tyle precyzyjne zapisy, dotyczące turystycznego i rekreacyjnego udostępnienia obszaru, żeby nie było możliwości ich dowolnej interpretacji na szkodę chronionej przyrody [Tworek, Cierlik 2003].

Należy także zauważyć, że na obszarach Natura 2000, pokrywających się z parkami narodowymi i rezerwatami przyrody, działalność gospodarcza (w tym związana z turystyką i wypoczynkiem) oraz wykorzystanie turystyczne i rekreacyjne jest dozwolone tylko w takim zakresie, w jakim dopuszczają to wymienione formy ochrony przyrody [Ustawa... 2004 – art. 36.2]. Warto tu wymienić takie ograniczenia jak zakaz budowy i rozbudowy obiektów budowlanych, ruchu turystycznego poza szlakami, a poza miejscami wyznaczonymi – także biwakowania, palenia ognisk, zbioru płodów runa leśnego, wspinaczki, eksploracji jaskiń, żeglowania itp. (art. 15). Kolejna krajowa forma ochrony przyrody – parki krajobrazowe – umożliwia prowadzenie działalności gospodarczej, a także nie wprowadza powyższych ograniczeń za wyjątkiem lokalizowania budowli w pobliżu cieków i zbiorników wodnych – chyba że służą, np. turystyce wodnej. Bez takiego zwolnienia jest zakaz wznoszenia budowli w odległości 200 m od krawędzi klifów nadmorskich i w pasie technicznym brzegu morskiego (art. 17). Takich ograniczeń nie wprowadza się w przypadku obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych czy użytków ekologicznych. Jedynie w przypadku tych ostatnich stwierdza się, że nie należy pozyskiwać tych gatunków, dla których ochrony dany użytek powstał (art. 45.1.10).

Obszary Natura 2000 mogą być jednocześnie usytuowane na terenach administrowanych przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. W takim przypadku należy brać pod uwagę także ograniczenia w turystycznym i rekreacyjnym udostępnieniu lasów, wynikające z Ustawy o lasach [1991]. Część z nich dotyczy zasad zachowania się w lesie. Są to np. zakaz śmiecenia, płoszenia zwierząt, uszkodzania roślin, biwakowania i palenia ognisk poza dozwolonymi miejscami, puszczenia psów luzem czy hałasowania (art. 30.1). Pozostałe ograniczenia (zakazy wstępu) związane są z konkretnymi miejscami (uprawy leśne do 4 m wysokości, powierzchnie doświadczałne, drzewostany nasienne, ostoje zwierząt, źródlika, potoki oraz obszary zagrożone erozją – art. 26.2) lub sytuacjami (czasowe zakazy wstępu w przypadku prowadzenia prac leśnych, dużego zagrożenia pożarowego oraz uszkodzenia drzewostanu lub runa – art. 26.3).

Finansowanie rozwoju turystyki

Ze względu na istniejące bądź potencjalne ograniczenia w gospodarowaniu na leśnych obszarach Natura 2000, turystyka na obszarach chronionych może być ważnym źródłem dochodów [m.in. Stepaniuk 2003; Tworek, Cierlik 2003]. Z tego względu, system funduszy unijnych, przeznaczonych m.in. na potrzeby programu Natura 2000, oferuje szeroki wachlarz dopłat do działań z tego zakresu.

Wydany przez Komisję Europejską podręcznik „Finansowanie sieci Natura 2000” [2007], przedstawia następujące możliwości działań, które mogą liczyć na dopłaty: przygotowanie wstępnych i docelowych informacji i materiałów promocyjnych, szkolenia i edukacja, stworzenie i utrzymanie infrastruktury ułatwiającej zwiedzanie i zapoznawanie się z walorami obszarów (np. parkingi, ścieżki spacerowe i rowerowe, bazy noclegowe, centra informacyjne) oraz infrastruktury dostępu publicznego do obszarów. Możliwe fundusze do wykorzystania to: Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich, Europejski Fundusz Rybacki, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Fundusz Spójności i Europejski Fundusz Społeczny.

Uruchomiony w Polsce Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko wykorzystuje środki Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego do „poprawy

atrakcyjności inwestycyjnej Polski i jej regionów poprzez rozwój infrastruktury technicznej przy równoczesnej ochronie i poprawie stanu środowiska, zdrowia, zachowaniu tożsamości kulturowej i rozwijaniu spójności terytorialnej” [www.ckps.pl]. Składa się on z kilku osi priorytetowych. Z punktu widzenia rozwoju turystyki w lasach na obszarach przyrodniczo cennych (Natura 2000), największe znaczenie ma Priorytet V „Ochrona przyrody i kształtowanie postaw ekologicznych”, a w nim Działanie 5.1 „Wspieranie kompleksowych projektów z zakresu ochrony siedlisk przyrodniczych (ekosystemów) na obszarach chronionych oraz zachowanie różnorodności gatunkowej”. W ramach tego działania mogą być realizowane projekty, które służą budowie lub modernizacji małej infrastruktury służącej udostępnianiu dla turystów obszarów chronionych oraz ich ochronie przed nadmierną presją turystów (m.in. budowa ścieżek dydaktycznych, ścieżek rowerowych, szlaków, parkingów, punktów widokowych, wież widokowych, zadaszeń). Tym projektem poświęcone są osobne konkursy (3/2008 i 3/2009). Druga ważna grupa to projekty związane z Działaniem 5.4 „Kształtowanie postaw społecznych sprzyjających ochronie środowiska, w tym różnorodności biologicznej”. Zgłaszane są tu projekty poświęcone edukacji i szkoleniom różnych grup społecznych i zawodowych, mających m.in. związek z turystyką i rekreacją realizowaną na obszarach Natura 2000 (konkursy 2/2008, 6/2008, 1/2009, 6/2009). Poniżej kilka przykładów zaakceptowanych wstępnie projektów [www.ckps.pl]:

- Nadleśnictwo Kolbuszowa: Kanalizacja ruchu turystycznego na obszarze Natura 2000 w Puszczy Sandomierskiej (dopłata – 2 mln zł);
- Nadleśnictwo Bogdaniec: Budowa małej infrastruktury służącej zabezpieczeniu obszaru Natura 2000 – Ostoja Witnicko-Dębniańska (0,6 mln zł);
- Lokalna Organizacja Turystyczna „Brama na Bagna”: Ochrona obszarów Natura 2000 dolnego basenu Biebrzy przed nadmierną presją ruchu turystycznego (0,7 mln zł);
- Zachodniopomorska Regionalna Organizacja Turystyczna: Natura 2000 w województwie zachodniopomorskim i warmińsko-mazurskim – program edukacji przyrodniczej (0,8 mln zł);
- Bieszczadzki Park Narodowy: Program edukacji ekologicznej społeczności lokalnej w Bieszczadzkim Parku Narodowym (0,4 mln zł).

Ze wspomnianej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej mogą korzystać nie tylko osoby odwiedzające ten region, ale też stali mieszkańcy – przez cały rok. Stanowi ona zatem dobro ogólnospołeczne, podnoszące standard życia lokalnych społeczności. Natomiast planowane projekty edukacyjne pozwolą bezpieczniej (dla natury) korzystać z walorów przyrodniczych danych regionów.

Promowany model turystyki i rekreacji

Na obszarach chronionych, w tym Natura 2000, szczególnie zalecana jest tzw. ekoturystyka, z uwagi na jej mniejszą uciążliwość dla przyrody [Baranowska-Janota 1995; Sustainable... 2001; Tworek, Cierlik 2003; Stepaniuk 2003; Kasprzak 2005; Symonides 2008]. Jest ona formą świadomej i aktywnej turystyki zrównoważonej, opartą na bliskim kontakcie z naturą, zwracającą szczególną uwagę na zachowanie walorów przyrodniczych i odpowiedzialne z nich korzystanie (poznawanie, podziwianie, czerpanie przyjemności z piękna krajobrazu, ciszy i spokoju). Skierowana głównie do odbiorców indywidualnych bądź niewielkich grup, przynosi mniejsze szkody niż turystyka masowa, szczególnie że powinna być realizowana w małej skali, pod kontrolą i z obsługą przewodników [Kasprzak 2005]. Ekoturysty są świadomi ograniczeń wynikających z potrzeb ochrony przyrody i starają się ich przestrzegać, nie postrzegając ich jako

uciążliwe, lecz konieczne do utrzymania w dłuższej perspektywie czasu tych elementów, które decydują o atrakcyjności turystycznej danego obiektu. Pomagają im w tym materiały informacyjne i obecne w terenie ścieżki dydaktyczne [Kasprzak 2005]. Skuteczne wdrażanie modelu ekoturystyki wymaga współpracy lokalnych samorządów, społeczności, zarządców chronionych obiektów, podmiotów gospodarki turystycznej, społecznych organizacji ekologicznych i turystów, a także szerzej – całego społeczeństwa, mediów i władz rządowych [Baranowska-Janota 1995].

W literaturze pojawia się także termin turystyki edukacyjnej, którą można – pod kątem zakresu i przesłania – utożsamiać z pojęciem ekoturystyki. Powinna ona być skierowana nie tylko do przyjezdnych, ale także do społeczności lokalnych oraz przedsiębiorców turystycznych. Wymaga opracowania przyrodniczych przewodników dydaktycznych, wytyczenia szlaków i ścieżek przyrodniczych oraz wykonania interesujących i wartościowych tablic informacyjnych [Tworek, Cierlik 2003; Symonides 2008]. Warto w tym miejscu zauważyć, że dużą wartość dydaktyczną (w postaci np. przykładów zachodzenia naturalnych procesów ekologicznych czy bogactwa gatunkowego) przedstawiają następujące siedliska Natura 2000: wschodniokarpacka jaworzyna ziołoroślowa 9140-1 [Mróz, Perzanowska 2004], pienińska buczyna storczykowa 9150-1 [Perzanowska 2004a], małopolska buczyna storczykowa 9150-2 [Perzanowska 2004b], nadbałtycka buczyna storczykowa 9150-5 [Danielewicz, Pawlacyk 2004] oraz podgórska ciepłolubna dąbrowa brekiniowa *Sorbo torminalis-Quercetum* 9110-2 [Kwiatkowski 2004]. Uzupełnieniem tej formy turystyki powinna być edukacja ekologiczna realizowana na obszarze Natura 2000 i w jego sąsiedztwie [Baranowska-Janota 1995; Tworek, Cierlik 2003].

Ekoturystyka czy turystyka edukacyjna pozwalają w efekcie zainicjować aktywną ochronę przyrody, opartą na społecznej akceptacji dla chronionego obszaru i dostępności zewnętrznych środków do jej realizacji [Stepaniuk 2003; Kasprzak 2005; Symonides 2008]. Dzięki wytwarzaniu dodatkowych dochodów może łagodzić konflikty wynikające z ograniczeń w prowadzeniu działalności gospodarczej na obszarze Natura 2000. Jednak w przypadku Lasów Państwowych to raczej nie one są beneficjentami takich dochodów, jako że wstęp do administrowanych przez nie lasów publicznych jest wciąż nieodpłatny. Dodatkowo nie jest „oficjalnie” uregulowany udział podmiotów organizujących turystykę w kosztach ochrony i porządkowania lasów użytkowanych przez turystów i rekreatantów. Zważywszy na fakt, że ta gałąź działalności będzie raczej nabierała na znaczeniu, warto by było, żeby jednostki Lasów Państwowych również dysponowały ciekawą odpłatną ofertą, która przyniosłaby dodatkowe zyski tym jednostkom.

Więcej informacji na temat założeń ideowych, organizacyjnych, przyrodniczych i edukacyjnych turystyki zrównoważonej można znaleźć w coraz liczniejszych opracowaniach, będących nieraz pokłosiem krajowych konferencji [np. Baranowska-Janota 1995; Pieńkos 2000, 2004; Partyka 2002; Stepaniuk 2003; wydawane przez Uniwersytet Rzeszowski materiały z cyklicznych konferencji „Ochrona przyrody a turystyka”]. Warto także wspomnieć o portalu informacyjno-edukacyjnym „Natura 2000 – a turystyka” (<http://natura2000.org.pl>), stworzonym przez Instytut na rzecz Ekorozwoju. Zawiera on ciekawe i przydatne materiały, m.in. cykl e-szkoleń, dotyczących sieci Natura 2000, ze szczególnym naciskiem na turystyczny aspekt rozwoju regionów, jak również przedstawione są liczne przykłady szerszych inicjatyw i działań pojedynczych firm, które oferują na konkretnych obszarach Natura 2000 różne odmiany ekoturystyki. Ważnym dokumentem, proponującym scenariusz opracowywania strategii udostępnienia obszaru Natura 2000 dla potrzeb zrównoważonej turystyki, uwzględniający promocję regionu i współpracę z lokalnymi społecznościami, jest unijny dokument „Sustainable tourism and Natura 2000. Guidelines, initiatives and good practices in Europe” [2001].

Podsumowanie

Turystyka na leśnych obszarach Natura 2000 może nieść ze sobą zarówno korzyści, jak i straty. Korzyści dla ludzi wynikają z możliwości obcowania z dobrze zachowaną przyrodą, którą mogą dokładniej poznawać dzięki jednocześnie realizowanej edukacji przyrodniczej, np. w postaci tablic informacyjnych czy folderów. Z kolei korzyści dla przyrody mogą wynikać z faktu, że turysta odpowiednio wyedukowany na obszarze Natura 2000 przeniesie właściwy model obcowania z przyrodą również na inne obszary, niekoniecznie chronione przez prawo. Jest tylko jeden warunek – dobra wola i odpowiednia świadomość ekologiczna turystów i rekreantów, którzy będą respektowali przewidziane na danym obszarze ograniczenia prawne i będą odpowiedzialnie obcowali z przyrodą. Istnieje zatem niezwykle pilna potrzeba propagowania wzorca ekoturysty, począwszy już od początkowych etapów nauczania w szkołach. W przypadku starszych odbiorców niezbędne będą odpowiednie kampanie w mediach, zwłaszcza w telewizji, która jest szczególnie silnie oddziaływującym środkiem przekazu, kształtującym podświadomie zachowania odbiorców. W przeciwnym wypadku turystyczne i rekreacyjne użytkowanie obszarów Natura 2000 będzie miało zapewne dużo bardziej negatywne skutki dla przyrody, co w krótszej lub dłuższej perspektywie czasu odbije się także na turystycznej atrakcyjności tych terenów.

Zatem zasady turystycznego udostępnienia danego leśnego obszaru Natura 2000 powinny zależeć od wrażliwości i stanu zachowania przedmiotu ochrony, równoległego istnienia krajowej formy ochrony przyrody, atrakcyjności turystycznej obiektu i zapotrzebowania społecznego, kształtowanego pośrednio m.in. przez dostępne i coraz bardziej zróżnicowane oferty firm zajmujących się organizacją turystyki i wypoczynku. Efektem takich analiz będzie ustalenie stref użytkowania turystycznego wraz z określeniem dla nich chłonności turystycznej, w zależności od przewidzianych możliwych form aktywności [m.in. Baranowska-Janota 1995 – dla parków narodowych; Sustainable... 2001; Tworek, Cierlik 2003; Stepaniuk 2003; Symonides 2008]. Pozwoli to na bezpieczne korzystanie z zasobów przyrody, zgromadzonych w lasach na obszarach Natura 2000.

Literatura

- Baranowska-Janota M. 1995. Ku ekoturystyce w polskich parkach narodowych. Parki Narodowe i Rezerwaty Przyrody 14 (4): 119-128.
- Danielewicz W., Pawlaczek P. 2004. Nadbałtycka buczyna storczykowa. W: Herbich J. [red.]. Lasy i bory. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. t. 5. Wyd. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. 100-103.
- Denisiuk Z. 1993. Problemy ochrony przyrody na obszarach leśnych. Chrońmy Przyr. Ojcz. 49: 5-13.
- Finansowanie sieci Natura 2000 – podręcznik. 2007. Komisja Europejska. http://circa.europa.eu/Public/irc/env/financing_natura/library?l=/contract_management/handbook_update/finansowanie_natura2000/_PL_1.0_&a=d
- Kasprzak K. 2005. Turystyka na obszarach chronionych. Problemy Ekologii 9 (3): 143-145.
- Kwiatkowski P. 2004. Podgórska ciepłolubna dąbrowa brekiniowa *Sorbo terminalis-Quercetum*. W: Herbich J. [red.]. Lasy i bory. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. t. 5. Wyd. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. 266-269.
- Liro A., Dyduch-Falniowska A. 1999. Natura 2000. Europejska Sieć Ekologiczna. Wyd. Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Warszawa.
- Mról W., Perzanowska J. 2004. Wschodniokarpacka jaworzyna ziołoroślowa. W: Herbich J. [red.]. Lasy i bory. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. t. 5. Wyd. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. 73-77.
- Perzanowska J. 2004a. Pienińska buczyna storczykowa. W: Herbich J. [red.]. Lasy i bory. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. t. 5. Wyd. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. 83-86.
- Perzanowska J. 2004b. Małopolska buczyna storczykowa. W: Herbich J. [red.]. Lasy i bory. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. t. 5. Wyd. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. 87-90.

- Partyka J. [red.]. 2002. Użytkowanie turystyczne parków narodowych. Ruch turystyczny – zagospodarowanie – konflikty – zagrożenia. Wyd. Ojcowski Park Narodowy, Ojców.
- Pieńkos K. [red.]. 2000. Problemy turystyki i rekreacji w lasach Polski. Krajowa Konferencja Naukowa. Wyd. PTL i AWF, Warszawa.
- Pieńkos K. [red.]. 2004. Problemy zrównoważonego rozwoju turystyki, rekreacji i sportu w lasach. Wyd. Akademia Wychowania Fizycznego, Warszawa.
- Referowska-Chodak E. 2006. Sposób i stopień społecznego wykorzystywania rezerwatów przyrody w Lasach Państwowych. Sylwan 150 (7): 51-59.
- Sieć Natura 2000. 10 pytań – 10 odpowiedzi. 2004. Wyd. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Stepaniuk M. 2003. Natura 2000 a turystyka. W: Antczak A., Buszko-Briggs M., Wronka M. [red.]. Natura 2000 w lasach Polski – skrypt dla każdego. Wyd. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. 210-216.
- Sustainable tourism and Natura 2000. Guidelines, initiatives and good practices in Europe. 2001. Komisja Europejska.
- Symonides E. 2008. Ochrona przyrody. Wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Tworek S., Cierlik G. 2003. Turystyka na obszarach Natura 2000. W: Makomaska-Juchiewicz M., Tworek S. [red.]. Ekologiczna Sieć Natura 2000. Problem czy szansa. Wyd. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków. 163-168.
- Ustawa o lasach. 1991. Dz. U. Nr 1991.101.444 z późn. zm.
- Ustawa o ochronie przyrody. 2004. Dz. U. 2004.92.880 z późn. zm.

SUMMARY

Tourism and recreation in forests within the Natura 2000 areas – legal, financial and ideological aspects

Development of tourism and recreation is strictly related to the condition of natural resources of a given region. Forests in Poland are considered as these of the natural resources that have remained – thanks to the reasonable activity of foresters – in the best condition. Abundance of the Natura 2000 area may constitute be an additional evidence of that fact. Tourism and recreation such areas are thought to be very important branch of local economy. However, they must not take place at the nature's cost. Execution of legal regulations of the Birds and Habitat Directives [Liro, Dyduch-Falniowska 1999] as well as in Nature Protection [2004] and Forests [1991] Acts properly included in protection tasks plans or protection plans of Natura 2000 areas will be necessary. Potential limitation of social utilisation of forests within such areas should result from the care of preservation of proper state of forest species or habitat subjected to this protection. So that is the field for the development of concerned tourism, so-called ecotourism. EU funds gathered in e.g. Infrastructure and Environment Operational Programme may support the organisation and development of tourism in forests under Natura 2000. Infrastructure created or modernised in this way enable to reduce negative effect of tourism on the nature. It will serve also to the inhabitants of the given region. EU funds may support the promotion of Natura 2000 areas as well.